GÜNEYDOĞU AVRUPA'DA İSLÂM'IN ZUHURU

EMERGENCE OF ISLAM IN SOUTH-EASTERN EUROPE

PROF. MUHAMMED TAYYİB OKİÇ

(1902 Granitsa - 1977 Ankara)

EDİTÖR: SÜLEYMAN BAYRAKTAR

SUNUŞ:

Bosna-Hersek'le ilgili olan bu yazının müellifi olan M. Tayyib OKİÇ, tahsilini İstanbul'da yapıp 22 sene Saray Bosna Reîsul-ulemâ muâvinliğinde bulunmuş bir âlim babanın, uluslararası şöhrete ulaşmış âlim oğludur. İlmî hayatını bir başka sayımızda sunacağımız merhûm'un Türkiye'deki İslâmî ilimler öğretiminde müstesnâ bir yeri vardır.

Tayib Okiç, II. dünya harbi senelerinde Türkiye'nin Belgrad Sefâretin'de memur olarak görev yaptı. Almanlar sefâret mensublarını, OKİÇ de dâhil olmak üzere, enterne ederek Almanya'ya götürdüler. Merhum orada 8 ay kaldı. 10 Nisan 1945'te, ikinci vatanı saydığı Türkiye'ye gelebildi. Ölümüne kadar Türkiye'den hiç ayrılmamış olan bu büyük âlim, 1950'de yeni açılmış bulunan Ankara İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliğine davet edildi. Orada temel İslâmî ilim kürsülerini kurdu, yüzlerce talebe yetiştirdi. 32 sene yaşadığı ikinci vatanından onu ancak ölüm ayırabildi. 11 Mart 1977 Cuma günü Maltepe Camii'nde namazı kılınarak anne babasının yanına defnedilmek üzere Saray Bosna'ya uğurlandı.

Bugün bu büyük adamın ruhu, Haçlı vahşetinin modern aktörleri Sırp iki ayaklılarının tecavüzlerinden muzdaribdir. Zîra ömrünü verdiği İslâm Kültür ve Medeniyeti Saray Bosna'da yok edilmek istenmektedir. İnşallah Hocamızın hemşehrileri yok olmamanın imkânına erişecek, toprak altındakilerin hayırlıhalefleri sıfatıyla muhakkak muzaffer olacaklardır.

Tayyib Hoca, bugün yakılıp yıkılmakta olan bu İslam ülkesinin tarihini en iyi bilenlerdendi. Aşağıda onun bu sahayla ilgili ve bundan 40 sene önce Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınladığı değerli incelemelerinden bir derleme sunuyor, bu vesileyle Bosna-Hersek şehidlerine ve Hocamıza Cenab-ı Hak'dan rahmetler niyâz ediyoruz.

İslami Araştırmalar

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan çok daha evvel, Güney Doğu Avrupa'da Türklerin mevcudiyeti, tarihî bir vakıa olduğu gibi, yine İslâmlığın Osmanlılar'dan önce bu bölgelere yayılmış olduğu keyfiyeti de inkâr olunamaz bir hakikattır.

Avrupa'ya vakı olan Hun akınlarından sonra, Avarlar da harekete geçmiş ve bu mühim Türk unsuru beraberlerinde Slavlar'ı Balkanlara getirmiştir. Slavlar'ı askerî bakımdan teşkilâtlandıran da Avarlar olmuştur. Bilindiği gibi, Avarlardan başka, Balkanlar'da Kumanlar, Peçenegler, Vardariotlar gibi başka Türk kavimleri de vardı ve Osmanlı fütuhatı başladığı sıralarda bunların bazılarının izleri henüz silinmemiş bulunuyordu. Avrupa'nın bu bölgesinde bir hayli Türkçe, veya eski Türkleri hatırlatan yer isimlerine hâlâ rastlamaktayız.[1] Hattâ Balkan kelimesi, bilindiği gibi Türkçedir.

İslâmlığa gelince, Osmanlı Türkleri'nin Avrupa'ya geçişinden bir kaç asır önce Müslümanlığın Güney Doğu Avrupa'ya sulhan nufuz etmiş olduğu muhakkaktır. O zamanki muhtelif İslâm

[1] Vardar, Kamanovo, Obrovatz (Obar-cem'i Obri-Avar kelimesinin Slavlar tarafından tahrif edilmiş şekli) ve saire gibi.

kolonilerinin bazılarını gördükleri birtakım zulüm ve tazyikler sebebiyle birkaç defa buralardan hicret ettikleri ve hatta bazan Hıristiyanlığı kabul etmek zorunda kaldıkları da malûmdur. Bu Müslümanlardan bazılarının çok kere hayatlarını bile bu yolda feda ettikleri görülmüştür. Bütün bu olaylar ayrı ayrı birer mevzu olduğundan, tabiî olarak, bu yazımızın çerçevesi dışında bırakılmıştır.

Asırlar boyunca İslâmlığı Avrupa'nın Güney Doğusunda yaymış olan şanlı İslâm misyonerlerinin isimleri, maalesef, meçhul kalmıştır. Bu hususta yalnız onüçüncü asırda büyük ve mühim rolü bulunan meşhur Sarı Saltuk'un adı[2] kahramanlığı ve veliliği ve bilhassa ölümünden sonra teşekkül eden efsanevî rivayetler dilden dile bu güne kadar devam edegelmiştir.

Bu vaziyete göre, Sarı Saltuk'u merkez noktası olarak kabul edersek, Güney Doğu Avrupa'daki İslâmlık tarihini üç devre ayırabiliriz: a) On üçüncü asrın ortalarına kadar geçen devir, b) bundan sonra, yani Sarı Saltuk misyonundan itibaren Osmanlı istilâsına yakın zamanlara kadar devam eden devir, c) Osmanlı istilâsından bu güne kadar geçen devir.

Bu yazımızda bahis konusu olan Sarı Saltuk (Saltıh, Saltık), işte bu ikinci devrin şerefli kahramanıdır. Bu zatın, bazı Türk aşiretleriyle birlikte 662/1263 yılında[3] Avrupa'ya geçtiği tarihen sabittir. O, kendisinden çok daha evvel buralarda bulunan ve zamanında sönmeğe mahkum bir duruma girmiş olan bazı İslâm kolonilerini tekrar kurmak ve canlandırmak, hattâ bununla da iktifa etmeyerek, Kuzeyden Güneye kadar her tarafa İslamlığı yeniden yaymak hususunda faaliyete geçen kahraman ve büyük bir İslam misyoneridir.

On üçüncü asrın ikinci yarısında Avrupa'nın Güney Doğusunda ve bilhassa Balkanlarda İslâm dinini yaymağa çalışan bu büyük Türk misyonerinin hayat ve misyon faaliyetleri hakkında ne yazık ki Balkanlar'daki vesikalar mahallî an'ane ve rivayetlere, mezar ve türbelere inhisar ediyor. Sarı Saltuk hakkında oralarda bu hususta yazılı hiçbir vesikaya malik değiliz. Zira, bilindiği gibi, Hıristiyanlık tarihinin bu taassup devirlerinde, yalnız İslâmlığa ait değil, Ortadoks veya Katolik dininden başka diğer her hangi bir dinî cereyana ait yazılar ve kitaplar, kilise ve devlet tarafından imha olunmuş, müntesipleri de kanun ve cemiyet dışı edilerek türlü işkence ve tazyiklerle ortadan kaldırılmıştır.[4]

Sarı Saltuktan Önce Balkanlardaki Dinî Durum - Pagan (müşrik) cenup Slavları'nın Hıristiyan dinine karşı hoşnutsuzluk ve mukavemet gösterdikleri, bu dinin zorla kendilerine empoze edilmesinden sonra da bu dinden ayrılmak için çareler aradıkları ve bu yolda bir hayli mücadelelere giriştikleri malumdur. Vaziyet böyle olduğuna göre, bu ırkın zahiren, yani ancak sathî bir şekilde ve vaziyetlerini kurtarmak maksadıyla hıristiyanlaşmış oldukları neticesine varmak gayet tabiîdir.

Papalığa ve Frank ve Macar memleketlerine yakın bölgelerde yaşıyan kavimler (Sloven ve Hırvatlar gibi), Hıristiyanlığın ezici kuvvetlerine karşı nihayet boyun eğmeğe mecbur olduklarından, zamanla tamamen Hıristiyan olmuşlardır. Fakat Doğu ve Güney mıntıkalarda, bilhassa dağlık memleketlerde oturanlar arasına Hıristiyanlığın yayılması çok sathî ve zayıf oldu. Bu hususta Bizans İmparatorluğunun dahili kargaşalıkları ile siyasi zafının tesiri de küçümsenemez. İşte bu vaziyetler, Anadolu yoluyla Şarktan gelen "Bogomilisme" ve ondan sonra da İslâm dininin tutunması için imkân ve kolaylıklar sağlamış, diğer bir tâbir ile, müsait bir zemin hazırlamıştır. Evvelce Müslüman olarak gelip de buralarda yerleşen ve türlü tazyikler altında zahiren Hıristiyanlığı kabul etmek mecburiyetinde kalan unsurları da göz önünde bulundurursak, sonraki yüzyıllarda, yani Osmanlı devrinde, İslâmlığın bu memleketlerde bu kadar kolay rağbet görmesinin hiç de hayret verici bir şey olmadığı meydana çıkar. Gerçi bu bölgelerde zuhur eden bu iki dine karşı son derece şiddetli tedbirler alınmıştı. Bulgaristan'dan zorla çıkarılan Bogomilisme, Sırbis-

---

2 Sarı Saltuk'un hakiki adı, Evliya Çelebi'ye göre (*Seyahatname*, İstanbul 1314, I, 659) Mehmed Buharî, *Saltukname*'ye göre ise (İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Kütüphanesi, No. 1612, Varak 2 a) Şerif Hızır'dır.

3 Sarı Saltık uburu Rumelinel Altı yüz altmış iki idi hemân (İsmâli ahawâli âli Selçuk ber mucibi nakli Oğuzname'i Seyyid Lokmân, J. J. W. Lagus, Seid Loemani ex libro Turcico qui Oghuzname inscribitur excerpta, Helsingfors 1854 - Bu yazımın hazırlanması sırasında bu eseri tedarik etmek mümkün olmamıştır. Bundan dolayı, eserin metninin bir kopyasına istinad etmiş bulunuyorum. Bana bu imkânı temin eden Bay Dr. Adnan Sadık Erzi'ye bu vesile ile teşekkürlerimi ifade etmek isterim- Erzi'nin istinsah ettiği nüsha, s. 2.

4 X'cu asırdan itibaren Balkanlar'da zuhur etmeğe başlayan ve Bulgaristan, Makedonya ve Sırbistanda pek çabuk revaç bulan "Bogomilisme, dini de aynı akıbete uğramıştır. Bir aralık Bosna'da devlet dini olarak kabul edilmiş bulunan bu din, daha doğrusu bu mezhep, Papa'larla Macar kralları tarafından tertip edilen Haçlı ordularıyla ve türlü engizisyonlarla karşılaşmıştır. Birkaç asır mukavemet gösteren Bogomilisme, nihayet XIV.cü yüzyılın sonundan itibaren mevcudiyetini yavaş yavaş kaybetmeğe başladı ve mensupları da küçük veya büyük gruplar halinde İslâmiyeti kabul ettiklerinden dolayı, bu mezhep tamamıyla tasfiye edilmiş oldu.

tan'da müsait bir zemin bulmuştu. Zira Çoroviç'in de itiraf ettiği gibi, Sveti Sava (öl. 1235) zamanına kadar, yani Sarı Saltuğun "uburundan" biraz evvel Ortodoksluk Sırbistan'da kuvvetli değildi.[5] Büyük Jupan Stevan Nemanya (1167-1195) zamanında Raşka'da toplanan ilk Sırp Millet Meclisinin kararı üzerine Bogomilisme kanun dışı edilerek, bu dine mensup olanların mallarının müsaderesine, ileri gelenlerinin dillerinin kesilmesine ve bu dine ait kitapların yakılmasına karar verildi. Bu korkunç karardan sonra, Bogomilisme mensuplarının bir çoğunun Bosna'ya kaçmak suretiyle hayatlarını kurtarabildikleri görülmüştür.

Arnavutluğa gelince, 1308 tarihlerinde bile Hıristiyanlığın bu memlekette ne kadar zayıf olduğu, o sıralarda yaşayan bir papazın aşağıdaki cümlesiyle ifade edebiliriz: "Bunlar, ne hakikî Katolik, ne de hakikî Şizmatik değildir.[6] Bu kısa, fakat şayanı dikkat cümleyi zikretmek, vaziyeti aydınlatmak için kâfidir.

Bu kısa sözlerden şu neticeye varmak mümkündür: uzun seneler şiddetli ve devamlı mukavemetten sonra Hıristiyanlığı zahiren kabul eden Bulgarlar, Makedonyalılar, Sırplar, Boşnaklar, bu dinin başlıca esaslarından bir çoğunu reddeden Bogomilisme[7] dinini seve seve kabul etmiş, bu dinin zorla ortadan kaldırılması yolunda kuvvetli teşebbüsler vaki olunca da bu defa İslâm dinine karşı âzamî sempati göstermişlerdir. Bosna ve Hersek Bogomillerinin, Osmanlı devrinde, dinlerini değiştirerek İslâmlığı kabul etmeleri keyfiyeti bu sempatinin bâriz delillerindendir.

Nitekim Güney Doğu Avrupa'da Sarı Saltığın mezar ve türbelerine rastlanan mıntıkalarla daha önce Bogomilisme'in yayılmış bulunduğu mıntıkalar arasında tam bir ayniyet mevcut olduğu müşahede edilmektedir.

Sarı Saltuk - Bu meşhur İslâm misyonerine ait en eski kayda İbn Batuta'nın *Seyahatname'sinde*[8] rastlıyoruz. Bundan maada Seyyid Lokman[9] ile Evliya Çelebi[10] ondan ayrıca bahsederler. Evliya Çelebi'ye göre[11] Yazıcıoğlu[12] ile Babadağı muhafızlığında bulunmuş olan Özü valisi Kenan Paşa'nın da Sarı Saltuğa ait birer eseri varmış, maalesef bu iki eser şimdiye kadar meydana çıkmamıştır. Müneccimbaşı *Camiu'd-duwal*'ında[13], Baba Dağı'nda kadılığı olan Nev'î zade Atâî *Nafhatu'l-azhar der cevabi Mahzanu'l-asrar*'ında[14] İbn Kamal (Kemal Paşazade) *Mohaçname*'sinde[15] Sarı Saltuğu zikretmişlerdir. Sarı Saltuğun Bektaşilikle hiçbir ilgisi olmadığı halde, vefatından hayli sene sonra kurulmuş bulunan bu tarikatın menakıbnamelerinde ve velâyetnamelerinde ismi geçmekte[16], bir Bektaşi velisi gibi telâkki olunmaktadır.

Abu'l-Hayr Rûmi, Şehzade Cem Sultan'ın[17] arzusu üzerine Sarı Saltuğa ait *Saltıhname* adında üç ciltlik büyük bir eser meydana getirmiştir. Hicrî 1000 senesinin Rabi'ulawwal ayında yapılmış olan ve baş tarafı eksik bulunan[18] bu eserin bir kopyası İstanbul'da, Topkapı Sarayı Hazine kütüphanesinde (No. 1612) bulunmaktadır. 1236 sahifeden ibaret bulunan yegâne nüsha ve muhteviyatı hakkında Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü tenkitli bir hülâsayı neşretmiş olduğu gibi[19], Sarı Saltuk ve Dobruca Türkleri hakkında mufassal bir monografiyi de hazırlamış bulunmaktadır. Bu mühim monografinin neşrinden sonra Sarı Saltuk probleminin

---

5 Vladimir Corovic, *Bosna i Hercegovina*, Beograd 1925, s. 44.

6 V. Corovic, aynı eser. s. 44-45 (Şizmatik yani Ortodoks).

7 Meselâ: haç'tan nefret eder, ona hürmet etmeği günah sayar, vaftiz, ikon ve kilise teşkilâtını inkâr eder.

8 *Tuhfatu'n-nuzzar fi garâ'ibi'l-amsar wa agâibi'l-asfâr*, Voyage d'Ibn Batutah, texte arabe, accompagne d'une traduction par C. Defrémery et le Dr. B. R. Sanguinetti, Paris 1854, II, 416, Mehmed Şerif(Paşa) tarafından yapılan türkçe terceme, İstanbul 1333. 1335, I, 386.

9 Bkz. not 3.

10 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, I, 659-660, II, 133-139, III, 366-369, 481.

11 *Aynı eser*, III, 366

12 Yazıcıoğlu Ali'nin başka bir eseri, *Tavârîh-î al'i Selcûk* (İstanbul Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Köşkü kitaplığı, No. 1391)'un edisyon kritiği Adnan Sadık Erzi tarafından hazırlanmıştır.

13 İstanbul Beyazıd Kitaplığı, No. 5019 (I, 1183-1184).

14 İstanbul Üniversite Kitaplığı, No. T. 437 b-149 a.

15 Histoire de la campagne de Mohacz par Kemal Pacha zadeh, publié pour la premiére fois avec la traduction française et des notes, par M. Pavet te Courteille, Paris 1859, p. 77, 81.

16 Bkz. a) *Velâyetname-i Bektaş Veli*, İstanbul Üniversite Kitaplığı No. T. 2471, s. 158-167; Ankara Milli Eğitim Bakanlığı Kitaplığı, No. 116 (Var. 97 b-102 a), No. 582 (S. 226-238), No. 588 (S. 182-183), No. 626 (Var 50 b-53 b), No. 898 (Manzum) Var. 103 a-110 a, No. O. 340 (Var. 94b-101a), No. O 1251 (Var. 101 a-106 a), No. 0 1257 (s 226-239b) *Velâyetname-i Otman Baba*, Aynı kütüphane. No. 495 (Var. 77b-80b), No. 643 (Var. 46 b-48 b).

17 Nüshanın muhtelif yerlerinde Şehzade Cem'den sonraki zamana ait bazı kayıtların mevcut bulunmasına binaen, Abdülbaki Gölpınarlı, bu eserin sonradan bir daha istinsah edildiği ve muahhar vak'aların bu suretle ilâve olunduğu, Topkapı sarayındaki nüshanın da bu ilâveli nushadan istinsah edildiği kanaatine varmıştır. (Abülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre*, İstanbul 1936, s. 255-256). Buna benzer başka bir mütalâa için bkz. Adnan Sadık Erzi, Türkiye kütüphanelerinden notlar II, (*Belleten*, Ankara 1950, cilt XIV, sayı 56, s. 599, not 10).

18 Abdülbaki Gölpınarlı, bu eseri hülasa ederken ancak ilk sahifenin eksik olduğunu tesbit etmiştir. (*Yunus Emre*, s. 253)

19 Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, "Anadolu Selçukluları Tarihinin yerli Kaynakları" (*Belleten*, Ankara, 1943, VII/25-27, s. 430-441).

birçok bakımdan aydınlanmış olacağı kanaatındayız. Çünkü, İslâm dininin Avrupadaki yayılış tarihi ile sıkı alakası olan Sarı Saltuk Dede'nin şahsiyeti hakkındaki malûmatımız bu *Saltukname*'nin meydana çıkmasından evvel yukarıda zikrettiğimiz eserlerde bulunan bazı muğlak ve mahdut bilgilerden ibaret idi. Avrupa tarihçileri ile müsteşrikleri bu hususta kayda değer hiçbir ilerleme yapamamışlar[20], hattâ bu mevzu üzerinde lâyık olan alâkayı bile gösterememişlerdir. Diğer taraftan Türkiye'de son zamanlarda Sarı Saltuk problemi ile ciddi olarak meşgul olanlar bulunduğunu[21] memnuniyetle kaydedebiliriz[22].

Bazı Türk aşiretlerinin Bizans hizmetine girerek Balkanlar'ın muhtelif mıntıkalarına iskân edilmeleri misâllerine tekrar tekrar rastlanmaktadır. 662/1263 tarihinde Sarı Saltuk ile birlikte bazı Türklerin bu şekilde Balkanlar'a geçerek orada yerleşmiş oldukları hakkında Bizans ve İslâm kaynaklarında tarihi kayıtlar mevcuttur[23]. Bunlardan bir kısmının sonraları tekrar Anadoluya hicret etmek mecburiyetinde kaldıkları ve Kara İsa zamanında Karasi'ye yerleştikleri de tarihen sabittir[24].

Sarı Saltuk'un Balkanlar'da ve diğer Avrupa mıntıkalarındaki dinî misyonuna gelince, bu hususa ait tarihi kayıtlar şimdiye kadar ele geçmemiştir. Bu konudaki bilgimiz ancak yarı tarihî kayıtlar ve yarı efsanevi kitaplara ve halk arasında yaşayan an'ane ve rivayetlere dayanmaktadır. Meselâ, Evliya Çelebi'nin anlattığına göre Sarı Saltuk, Rumeli'ye geçtikten sonra, bir gün, Dobruca'da, Kaliakra (Kaligra, Kılgıra, Gülgrad) civarında bir ejderi katletmiş, bunun üzerine Dobruca kralı ile kırk bin kâfir imana gelmişti. Sonra Lehistan'a gidip bir papazı öldürmüş ve orada bulunan Lipka Tatarları'nı kâmilen ihtida ettirmiş, bunlardan 150.000 kişiyi, fethettiği Gıdansk (Danzig) şehrine, iskân etmiş, bazı Lipka Tatarlarıyle Moskov diyarına teveccüh edip orada, 600.000 Heşdek Tatarlarını Müslümanlığa kazandırmıştır[25].

Sarı Saltuk Dede, vefatından sonra cesedinin, yedi tabut hazırlanıp bir tabut içine konmasını ve bu yedi tabutun uzaklarda bulunan yedi kâfir memleketine defnedilmesini vasiyet etmişti. Zira böylece kabrini ziyaret edecek Müslümanların hakîkî mezarını bilmeyecekleri, yedi kâfir memleketinin herbirine gitmek mecburiyetinde kalacakları ve bu ziyaretler dolayısıyla bu ülkelerin İslâm devletine ilhak edileceğini düşünmüştü. Hammer bu hikâyenin uzun zaman zindeliğini muhafaza etmemiş olduğu kanaatındadır[26].

Diğer bir rivayete göre de, Sarı Saltuk'un yedi tabutu -vefatından evvel söylediği gibi- yedi kâfir diyarı hükümdarı (Moskov, Leh, Çeh, İsveç, Edirne, Boğdan ve Dobruca kralları) tarafından asker gönderilerek aldırılmış ve memleketlerine defnedilmiştir[27].

Böylece Sarı Saltuk tarihi olduğu kadar efsanevi bir şahsiyet de telâkkî olunmaktadır. Balkanlar'da ve bilhassa Arnavutluk'ta hâtırası hâlâ devam ediyor. Dobruca'yı[28], Trakya'yı Makedonya'yı ve Arnavutlu'ğu İslâmlaştırma keyfiyeti tereddütsüz olarak onun eseri telâkkî edilmektedir. Bu an'ane Dobruca'dan maâda en bâriz bir şekilde Arnavutluk'ta, bilhassa şarkî bölgelerde[29], bugüne kadar tutunmuştur.

Mezar veya türbelerinin sayısı artık yedi

---

20 Muhtelif Hıristiyan ve Garp tarihçileri arasında, kısa notlar istisna edilirse, Sarı Saltuk'un şahsiyeti ve faaliyeti hakkında yazı yazanlar çok mahduttur: Joseph von Hammer-Purgstall (*Geschichte des Osmanischen Reiches II Auflage*, neue Ausgabe, Pesth 1840 -meselâ: I, 629, IV, 601-); F. W. Hasluck (*Bektaşilik Tetkikleri*, mütercimi Ragıp Hulûsî, İstanbul 1928, s. 114-120); Jean Deny (*Sary Saltyk et le nom de la ville de Babadağhi*-Mélanges Emile Picot, t II, Traditions populaires de Florina-*Revue des Traditions populaires* 1919, XXXIV. Supplément); V. D. Smirnov (*Oçerk istorii turetzkoy literaturi*, Petersbourg 1891) vs. Sarı Saltuk'tan bahsederler. Bunların arasında en toplu malûmatı Prof. Dr. Franz Babinger vermektedir (*Encylopède de l'Islam*, Leyde-Paris 1934, IV, 177-178).

21 Bkz. Meselâ: Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, İstanbul 1918 (1919) s. 63, 64, 65; "Anadolu Selçukluları tarihinin yerli kaynakları" (*Belleten*, c VII, s. 430-441) Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre*, İstanbul 1936, s. 29-36, 253-269; Orhan Köprülü, *Tarihi kaynak olarak XIV ve XV asırlardaki bazı Türk menakibnameleri* (neşredilmeyen Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih semineri kütüphanesi No, 460. s. 21-83.

22 Sarı Saltuk bugün bile enteresan bir mevzu olmaktan çıkmış değildir. Ona ait efsanevî hikâyeler el'an alâka ile okunmakta ve bu mevzua ait yazılar takip edilmektedir. Bkz. meselâ: Ziya Şakir, *"Sarı Saltık"* (*Köroğlu gazetesi* 1945 senesinde tefrika halinde çıkan yazı).

23 Bkz. Yazıcıoğlu, *Tâvarihi âli Selcûk*, İstanbul, Topkapı Müzesi, Revan köşkü kitaplığı No. 1391, var. 376 a; Köprülü, Anadolu Selç. tar. yer. kay., s. 430-431, not 2.

24 Bkz. Yazıcıoğlu, *Tav. âli Selç.* var 445 a; Ahmed Tevhid, "Rum Selçuki devletinin inkıraziyle teşekkül eden tava'ifi mülûkten kara Hisar Sahip'te Sahip Ata oğulları" (*Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası*, sayı 9, s. 565).

25 *Seyahatname*, I, 659-660.

26 *Gesch. des. Osm.* R., IV, 601.

27 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 136-137.

28 Louis Massignon, *Annuaire du Monde Musulman*, 3e édit., Paris 1929. p. 309.

29 *Aynı eser*, s. 296.

rakkamını çoktan aşmış bulunuyor: Arnavutlukta, Kroya (Akçahisar)[30] ile Ohri gölü kenarındaki Sveti Naum manastırında[31]; Yugoslavya'da Kosova ile Arnavutluk hududu arasındaki Altıneli (Has) bölgesinde[32] ve Bosna'da Mostar civarında (Hersek sancağı) Blagay köyünde[33]; Yunanistan'da, Korfu adasında[34]; Romanya'da, Babadağı şehrinde (Moldavya, Boğdan'da) [35]; Dobruca'da, Kaliakra'da[36]; Türkiye'de Edirne civarındaki Babaeski'de[37], Anadolu'da da Bor şehrinde[38]. Fakat, en mühim türbesi Babadağı'ndadır. Evliya Çelebi, *Seyahatname'sinde*[39] türbenin eşkali hakkında tafsilâtlı malûmat veriliyor. Hasluck bu şehrin 1389 tarihinde ikinci Bayezit tarafından tesis edildiğini[40] söylerse de bu iddia yanlıştır. Çünkü, buna takaddüm eden bir tarihte İbn Batuta (öl. 1377) bu şehri ziyareti münasebetiyle Türklerin bu mıntıkada en son şehrinin Baba Saltuk (Babadağı) olduğunu *Seyahatnamesi'nde* yazmakta ve Baba Saltuktan da kısaca bahsetmektedir[41].

Slavların İslâmlaşması Meselesi- Şurası da dikkate şayandır ki, Sarı Saltuk'un faaliyet sahaları ile ölümünden sonra onun adını taşıyan türbe, mezar ve tekkelerin bulundukları ülkeler (modern tâbiri ile **"hayat sahaları"** telâkki edilebilen İsveç ve Arnavutluk hariç) hep Slav kavimlerinin bulundukları yerlere rastlanmaktadır[42]. Acaba Sarı Saltuk bir gün bütün Slavlar'ın İslâm camiasına katılacağına inanıyor mu idi? Onun böyle bir gayesi bulunduğunu kabul etmek icabeder mi? Bu takdirde, bu eşsiz Türk misyoneri Slavlar nezdinde, Hıristiyanlıktaki tâbiri ile, bir nevi İslam apostolosu (apôtre) gibi telâkki olunabilir, daha sarih bir ifade ile Hıristiyan azizlerinden Cyrille (827-869) ile Methode (825-885)'un Slavlar arasında oynadığı rolün aynını İslâmlık namına Sarı Saltuk oynamış olur. Bizce, büyük bir ehemmiyet taşıyan bu nokta üzerinde ciddiyetle durmak lazımdır.

Böyle muazzam bir proje tahakkuk etseydi, İskandinavya'dan başlayarak Gdansk (Danzig)'ten geçen ve Adriyatik sahillerine kadar imtidat eden bir hat, Garbî Avrupa ile İslâm âlemi arasında bir hudut teşkil edecek, böylece Orta Asya'dan başlayarak Orta Avrupa'ya kadar uzanan bu geniş ülkelerde Müslüman Türkleriyle Müslüman Slavlar müşterek bir birlik teşkil edebileceklerdi.

Fakat, hayatında muvaffakıyetle neticelendiremediği bu programını, sonraki nesillere emanet olarak bırakan Sarı Saltuk, ölümünden sonra Müslüman olmayan yedi diyara tabutlarının gönderilmesine, yani kendi tasrih ettiği yedi gayr-i müslim memlekette mezarının bulunmasına karar vermekle müstakbel nesillere muazzam bir siyasî testaman (vasiyet) bırakmış oluyor. Sanki "tabutlarımın gömüleceği yedi küffar memleketini ihmal etmeyip bunları İslâm camiasına ilhak edin" demek istiyor.[43] Ne yazık ki, ne o zamanki Selçuklular ve ne de onlardan biraz sonra gelen Osmanlılar, bu projenin ehemmiyetini lâyıkiyle kavrıyamadılar ve böyle olunca, şüphesiz ki onu tahakkuk ettiremediler. Vakıa bütün Slav memleketlerinde az çok Müslüman mevcuttur[44]. Fakat Slâv ırkına mensup Müslüman adedi Balkanlardan maada diğer Slâv memleketlerinde yok denecek kadar azdır.

Umumiyetle Anadolunun ve Rumelinin İslâmiyet tarihi, şimdiye kadar ihmal edilmiş

---

30 *Enc. de l' Islam* IV, 178.

31 Şemsuddin Sami Fraşeri, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul 1311, IV, 2916.

32 *Enc. de l'Islam*, IV, 178.

33 Sikiric' Sacir, *"Derviskolostorok és Szent Sirok Bosniában."* (*Turan*, Budapest 1918, November-December, 9-10 Szám, s. 605-607).

34 Ş. Sami, *Kâmûsu'l-a'lâm*, IV, 2916.

35 Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, III, 366.

36 *Aynı eser*, II, 137-138.

37 *Aynı eser*, III, 481.

38 *Aynı eser*, III, 191, Ragıp Önen, "Bor'da Sarı Saltık Türbesi" (*Yeşil Bor gazetesi*, Bor 1949, sayı 13, S. 2, sayı 15, s. 2).

39 I, 368-369.

40 *Bektaşi Tetkikleri*, s. 117.

41 *Tuhfatu'n-nuzzar* (Paris tab'ı), s. 81.

42 Leh (Polonya), Çeh (Çekoslovakya), Moskov (Rusya), Dobruca, Makedonya (Evliya Çelebi, *Seyahatname*, II, 133, 136-137).

43 Bu fikrin hakikatte Sarı Saltuk'a ait orijinal bir fikir olmadığını, meşhur Türk mutasavvıfı Ahmed Yesevi'ye nisbet edildiğini Evliya Çelebi kabul eder: "Saltık Mehmedim, Bektaşım seni Ruma göndersin..., Makedonya, Dobruca'da, yedi kırallık yerde nam ve şan sahibi ol" diye talimat verdikten sonra yola çıkardı (Seyahatname, I, 659). Sarı Saltuk'un orijinal bir fikri olsun veya olmasın, bunun bizce ehemmiyyeti yoktur. Çünkü, asıl mühim mes'ele, bu fikri tahakkuk sahasına koyanın Sarı Saltük oluşudur.

44 a) Litvanya ile Lehistan'da Müslüman unsurların mevcudiyeti hakkında XIV'cü yüzyıl sonlarıyla XV'ci yüzyıl başlangıcından itibaren, ve bilhassa Witold (öl. 1436) zamanında Lehistan tarihinde birçok kayıtlara tesadüf edilmektedir. Fakat, bundan evvel, yani XIII'cü yüzyılda ve Sarı Saltuk zamanında Müslümanığın Polonya ve Litvanya'ya girmiş bulunması çok muhtemeldir. Belki Sarı Saltuk'un bu memleketteki faaliyetine ait rivayetler bu hususdaki tarihi hakikatleri bize aksettirmektedir. Lehistanlı ve adı meçhul bir Müslüman müellif tarafından 1558 tarihinde yazılarak sadrazam Rüstem Paşa'ya takdim edilen Risale-i Tatar-ı Leh adlı eser Lehistan Müslümanları hakkında elimizde mevcut çok mühim bir kaynaktır. Bu eser 1858'de Antoni Muhlinsky tarafından lehçe tercemesiyle birlikte neşredilmiş ve sonra Vlado Glück tarafından Boşnakça'ya da çevrilmiş bulunuyor (Bkz. M. Tajib

bulunan Selçuklular devri tarihinden ayırmak kabil değildir. Bu devrin tarihi ise hâlâ kâfi derecede aydınlanmamış olduğundan İslamiyetin Güney Avrupa'ya ne suretle yayıldığı hakkında henüz kesin bilgimiz yoktur.

İslâm tarihinin en mühim devirlerinden biri olan Selçuklulara ait bugüne kadar neşredilmeyen metinlerin neşrinden ve kritik bir şekilde tasnif ve tetkikinden sonradır ki Güney Avrupa da İslamlığın intişarı, Müslümanlığı kabul edenlerin yapmak zorunda kaldıkları hayat mücadeleleri ve imha hareketlerine karşı gösterdikleri mukavemet, bu arada yapmak zorunda kaldıkları göçler, bu mıntakalara tekrar kütle halinde dönüş ve Müslümanlığın bazı böyle mıntakalarda kaybolması vesaire gibi hâdiseler aydınlanmış olacaktır. Bu hususta, efsanevi unsurlardan tecrit edilen muhtelif menakibnameler ve velâyetnamelerle mahalli an'ane ve rivayetler içinde zikredilmiş bulunan tarihi hakikatlerin incelenmesi büyük yardımlar sağlıyacaktır. Bu yoldaki tetkiklerin Sarı Saltuk probleminin ve, dolayısıyla, onun zamanındaki -ve belki ondan daha evvelki- Rumeli müslümanlığı probleminin halline yarayacağı şüphesizdir.

***

İslâmlığın Cenub-ı şarkî Avrupa'ya intişarı tarihini iyice tetkik etmeyenler, bunun mebde'ini muahhar zamanlara atfederler. Halbuki, Sarı Saltuk'tan ve hatta Cengiz Han'dan çok evvel, bugünkü cenubî Macaristan ile şimalî Yugoslavya'da (Sirem, Maçva ve belki şimalî Bosna) mühim bir İslâm kolonisi teşekkül etmişti. Sarı Saltuk'tan hemen iki asır evvel bunların mevcudiyeti tarihî kayıtlarla sabittir. Yine bu tarihî kayıtlar, bahis konusu kolonilerin, o tarihlerden de hayli önce buralarda bulunduklarına ve o devirlerde Macar devleti için tehlikeli bir unsur sayılacak kadar ehemmiyetli bir kuvvet olduklarına delâlet etmektedir.

Macar kaynaklarında bunlar hakkında zikredilen bir kaç isimden biri "Böszörmény" dirki "Müslüman" kelimesinin muharref bir şeklidir. Macaristandaki Müslümanların (İsmaililerin) tarihi ile ciddi olarak ilk defa meşgul olan Macar bilgini Laszlo Réthy (*A magyar pénzvero izma elitak-Arad* 1880-) adlı eserinde bunların Müslüman olduklarını ve müslüman kelimesinden "busurman" ve Macarcadaki "Böszörmény" kelimelerinin meydana geldiklerini tesbit etmiştir. Ondan sonra Melich (Magyar Nyelv., 1909, 389,390) bunu daha vâzıh bir şekilde izah etmiştir.[45]

İkincisi İsmailî (Hismaelita, Ismaélites)dir; orta çağ garp kaynaklarında yalnız Araplar için değil, bütün müslümanlar için kullanılan bu ismin,[46] XVI'ıncı asırda bile, Osmanlı Türkleri kastedilerek, bazı kayıtlarda geçtiği görülür. Meselâ Hersekte, Trebinye'de bulunan ortodoks manastırında ve 1505 tarihli bir kayıtta şu ibareye rastlıyoruz: "Günahlarımızdan dolayı, ortodoks dininin müesseselerini esirgemeden mağlup eden İsmaililerin demir sopası (izmailska zeljezna palica) bize dayandı..." Vesikanın bilhassa şu kısmı dikkate değer: "Ve çoğu, kimsenin tarafından zorluk görmeden ortodoksluğu bırakıp onların dinine tabi oldu" ("...i mnozi nikim ze mucimi otstupise ot provoslavia i pristase k vjeri ih")[47].

Bu keyfiyeti göz önüne almıyan Janos Karacsony, Macar Müslümanlarının Şî'a fırkasının İsmailî kolundan olduklarını iddia etmekle tamamen hataya düşmüştür. Çünkü, Yakut al-Hamavî'nin kaydettiği gibi, bunlar Hanefîdir ve talebeleri o zaman Halep'te Hanefî fıkhı tahsil ediyorlardı. Nihayet miladi1150 tarihinde, Macaristan Müslümanlarını ziyaret etmiş olan Endülüslü ve Sunnî Abu Hâmid al-Garnâtî, eğer bunlar şiî olsaydı, küriyozite kabilinden, böyle

---

Okic, Jedan nas zaboravljeni istoricar XVIII v.. Sarajevo 1938, s. 3-4). Lehistan'daki Müslümanların adedi bir zaman yarım milyona yükselmiş iken, ne yazik ki zamanla bunların sayısı zulüm ve tanassur sebepleriyle bir kaç bine inmiştir. L. Massignon'a göre (1929 da) Polonya'da 6.000, Litvanya'da 1107 Müslüman vardır (Annuaire, p. 310-311). Lehistan Müftüsü Dr. Yakub Şinkiyeviç'in şifahi ifadesine göre ise, Lehistan Müslümanlarının sayısı 20.000 kadardır.

b) Çekoslovakya'da ki Müslüman cemaati küçük olmakla beraber, ikinci cihan harbinden evvel Prag'da *Hlas* (ses) adlı bir müslüman gazete neşredilmekte idi.

45 Janos Karacsony, Kik voltak s mikor jöttek hazankba a böszormények vagy izmaelitak? (Ertekézesek a Törteneti Tudomanyok Köreböl-XXIII/7- Budapest 1914; Böszörmény'ler veya İsmaililer (İzmaelita) kimdi ve Macaristan'a ne zaman gelmişlerdi? Çeviren Sami N. Özerdim, yazma. s. 1.

46 Bu hususta Reinaud'un "Invasion des Sarrazins en France, en Savoie, en Piémont et dans la Suisse pendant les huitième, neuvième et dixieme siécles de notre ére d'aprés les auteurs chrétiéns et Mahométans" adlı eserinde etraflı malûmat vardır. Bkz. Al, Amir Şakîb Arslan, *Târihu gazawâtil- 'Arab fi Faransâ wa Suvisra wa Italiya wa Cezâirl'l-Bahri'l-Mutawassit*, Mısr 1352, s. 207-208.

47 Ljubomir Stojanoviç, Stari Srpski Zapisi i Natpisi (Beograd 1902), No. 404. Bkz. Dr. Jovan Haci Vasiljeviç, Muslimani naşe krvi u Juznoj Srbiji, Beograd 1924 (Drugo izdanje), str. 49 i beleşka br. 109; Dr. Viladimir Çoroviç, Bosna i Hercegovina, Beograd 1925, s. 65. -Bu kayda temas eden Prof. Çoroviç şu mülâhazaları serd etmektedir: "Bu son cümle, Bosna ve Hersek'in islâmlaşması için pek mühim bir vesikadır, ve Türk dininin (yâni islâm dininin) yalnız şiddet ve kılıçla neşredildiğine dair umumiyetle kabul edilen fikrin çok sarih bir şekilde aleyhine şahadet etmektedir."

enteresan bir keyfiyeti, hiç şüphe yok ki, eserinde zikrederdi.

Üçüncü isim olarak "Kaliz"i zikredebiliriz. Bu ismin iştikakı hakkında henüz kat'î neticeye varılamamıştır. Ancak Hârizm[48] veya hvalis[49] kelimelerinden ileri geldiği tahmin edilmektedir.

Dördüncü isim işe, yine garp müellifleri tarafından önce Araplar ve sonra da diğer Müslümanlar için kullanılan "Sarrasin"dir.[50]

Nihayet, Arap müelliflerince, muhtelif varyantlarla,[51] hem Başkırdlar'a hem de Macarlara[52] verilen "Başkird" ismi gelir. Başkırdlar hakkında W. Barthold[53] ile A. Zeki Velidi Togan'ın[54] İslâm Ansiklopedisi'ndeki yazıları ve Macaristan'daki Müslüman Başkırdlar'a (İsmaililere) de temas eden satırlar kıymetli malûmatı ihtiva etmektedir.

Profesör Dr. Nikola Iorga (Rogerius'e dayanarak) Başkırdlar'dan ma'dûd olan İsmaililer'in Peçenek olduklarını kaydeder. ("...les Ismaélites, qui ne sont que les Petchénegués)[55] Halbuki, İbn Havkal ile al-İstahri (h. IV'üncü asrın ortalarında) Başkırdlar'ın Türk komşuları Peçeneklerden ayrı, bir başka Türk kavmi olduğunu açıklamıştır:

وبشجرت، ديار متاخمة لبجناك وهم وبجناك اتراك فى جوار الروم[56]

Abu'l-Fida', Hıristiyan milletler arasında Başkırdları zikrederken, aralarında Müslümanların da bulunduklarını sözlerine ilâve etmektedir:

ومنها الباشقرد، وهم امة كثيرة ما بين بلاد الالمان وبلاد افرنجة وملكهم وغالبهم نصارى وفيهم ايضا مسلمون[57]

Zakariyyâ İbn Muhammad al-Kazvînî *"Kitâbu Asâri'l-Bilâd"* adlı eserinde, Yakut'a istinaden, Macaristan'da Hanefî mezhebine mensup Müslümanların mevcudiyetine temas etmektedir.

(وحكى فقيه من باشغرد ان اهل باشغرد امة عظيمة، والغالب عليهم النصارى وفيهم جمع من المسلمين على مذهب الامام ابى حنيفه، ويؤدون الجزية الى النصارى كما تؤدى النصارى ههنا الى المسلمين)[58]

Papa ve Frenk memleketleri arasındaki *"Bilâdu'l-Başkırd"*a yani Macaristana temas eden Ahmad Al-Kalkaşandi (1418), ekseriyetini Hıristiyanlar teşkil eden ahalinin arasında Müslümanların da bulunduğunu nakletmektedir.

(وهم امة كبيرة ما بين بلاد الباب وبلاد فرنجه)[59]

Budapeşte Üniversitesi tarih profesörü Theodor Glück tarafından Emir Şekîb Arslan'a gönderilen cevabî mektubta Macaristan'da Müslümanların milâdi 896'dan 1301 tarihine kadar mevcud olduklarına işaret edildiği, adı geçen mektubun neşredilen hulâsasından anlaşılmıştır.[60] Arnold'un ifadesine göre, İsmaililerin mevcudiyeti tâ 1341 m. (741 h) senesine kadar uzanmaktadır: "O tarihte Macar kralı bulunan Charles Robert, henüz Nasraniyet'e getirilmemiş olan bu tabaasını ya Hıristiyan

---

48 J. J. Karacsony (S. Özerdim terc.). "Böszörmeny'ler," s. 8-9

49 Mâtyas Gyoni, Kalizok, Kázarok, Magyarok (Magyar Nyelv. XXXIV, 1938). Bkz. Şerif Beştav "Kalizler, Hazarlar ve Macarlar" (*Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1942, cilt VII-VIII, cüz 1, s. 352).

50 Bkz. Şakîb Arslan, *Tarihu Gazavati'l-Arab*, s. 206; J. Karacsony (S. Özerdim terc.), "Böszörmény'ler," s. 4; "Alman veya İtal-yan okullarında okuyan ve böylece İtalyan etkisinde kalan bir Macar, bütün Müslümanları -milliyetlerine bakmadanlâtince Sarrazin adiyle anar"; s. 9: "Macaristanda, bilhassa güney böl-gesinde, Szaraczen veya İsmailî, aynı şeyi ifade ederdi." Keşiş Rubrique'ın (1253 tarihinde) "Sarrazin", yani müslüman ana-sırdan bahs ettiğini kaydeden W. Barthold İran ve Türkiyeden gelen Sarrazin yani müslümanlardan ayni Keşişin başka bir sözüne temas etmiştir (Prof. W. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, İstanbul 1927, s. 153, 159).

51 بسجرت، بشجرت، بشجرد، باش جرد، باشغرد، باشقرد، بشغرد، باشغرت، باشرقرد، باشغورد

52 Macarlara, Arap müelliflerince itlak olunan diğer bir isim: al-Hunkar'dır (meselâ: Yakut, *Mu'camu'lBuldan*, I, 469), Macaristan'a da **"Biladu Unkariya"** Bkz., Ibn Fadlu'llah Al'-Umari,-Masâliku'l-absar fi Mamalik'l-amsar Mişr 1342/1924, I, 28.)

53 *Encyclopédie de l'Islam*, Leyden-Paris 1913, 687.

54 *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1943, II, 328-332.

55 N. Iorga, Histoire des Roumains, Bucarest 1937, III, 147.

56 J. H. Kramers, Opus Geographicum (*Kitabu sûratl'l-ard*), auctore Ibn Haukal, Leiden 1939, Edit, Sec., Fasc. Sec., s. 396.

وبسجرت هم صنفان. صنف فى آراغزية على ظهر بلغار... وبسجرت أخرهم متاخمون لبجناك وهم وبخاك اتراك، وهم متاخمون للروم.

Abu Ishak al-Istahri, Viea regnorum (*Kitabu Masalik'il-Mamalik*), ed. de Goeje II. ed., Lugduni -Batavorum 1927, p.225; Butrus al-Bustani (Kitabu Dairati'l Mar'arif, Bayrut 1881, V, 112) Macaristan Başkırdlarını (yani İsmailileri) Boşnak ve Sırplardan addetmeğe mütemayildir:

والظاهر من هذا التحديد والوصف انهم تنس أهل بوسنه وسربا الذين كان قد غلب عليهم ام البشناق، لان هذه البلاد كانت داخلة فى حكومة بلاد هنكار اى المجر... وبالقرب منها بلاد تعرف فى الخاركات والتواريخ القديمة باسم بخاك وهم غير البشناق.

Şemseddin Sâmi (*Karamusu'l -A'am*, İstanbul 1316, II, 1198), Başgırd kelimesinin iştikakında garip ve yanlış bir fikir ileri sürmektedir. Bu müellife göre Başgırd kelimesinin son kısmı (Yâni gırd) slâvca "grad" kelimesinden ileri gelmektedir.

57 Abulfedae, *Historia anteislamica*, ed. H. O. Fleischer, Lipsiae 1831, p. 170. (p. 171: 1) Baschkerdi, magna gens terris Almancrum et Francorum Interjacta. Rex et ceteri plerique Christiani sumt, quanquam etiam moslemi inter eos reperiuntur).

58 *Kosmographie*, ed. F. Wüstenfeld, Göttingen 1848, p. 411.

59 *Subh'ul A'şa*, Al-Kahira 1333/1912, V, 420. Bkz. keza Walther Björkman, beitrage zür Geschicthe der Saatskanzlei in *İslâmischen Ägypten*, Hamburg 1928, s. 109 (Bilad al-Basgard zwischen dem land des Papstes und Faranğa).

60 Al-Amir Şakîb Arslan, *Tarihu gazavati'l-Arab*, s. 208

olmağa veya memleketi terk eylemeğe icbar etti". Müellif, Yakut Al-Hamawi'nin Başkırdlara ait malûmatına da yazısında temas etmektedir.[61] Bu hesaba göre artık milâdî 9'uncu ve hicri 3'üncü asırların sonlarına doğru Müslümanlığın Macaristan'da mevcudiyeti sabit oluyor. Esasen, Sarı Saltuk'tan evvel bu kıt'ada İslâmlığın uzun bir mazisi olduğunu evvelki bölümde zikretmiştik.

Müslümanlığın buralarda o kadar erken zuhur ettiğini ispat eden diğer bir keyfiyet te, 1092 tarihlerinde Müslümanlar kuvvetli ve sayıca büyük bir yekûn teşkil etmiş olmalı ki bunların İslam dinini terk etmeleri hususunda Macar Kanunlarının şiddetli hükümler ihtiva etmesidir. Bu kanunlar Müslümanlığın Macaristan'daki mevcudiyetini ortaya koyan ilk resmî vesikalardır. Janos Karacsony'nin İsmailîlere dair, zengin bibliyografyalı bir etüdü, Macar ilim Akademisi tarafından 1914 tarihinde Budapeşte'de neşredilmiştir.[62] Müellif, bu eserinde yeni bazı tahminler serdetmektedir. Bosna-Saray (Sarajevo) Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Profesörü Dr. Şakir Sikiriç, bu etüdün Boşnakca hülâsasını "Yugoslav Müslüman Partisi"nin "Pravda" (adalet) adlı 1923 senesine mahsus yıllığında vermiştir (Ismailije u Ugarskoj). Nihayet Türk Hungarologlarından, Bay Samî Özerdim de aynı etüdü Türkçeye çevirmiştir.[63] Biz, münasebet düştükçe, bu mevzua, henüz neşredilmemiş olan Türkçe tercemesine istinad etmek suretiyle temas edeceğiz.

Szent Laszlo'nun, Müslüman tabaasını zorla Hıristiyanlaştırmak teşebbüsüne geçtiğini, 1092 tarihli kanunnamesinin şu 9'uncu bendinde açıkça anlıyoruz: "İsmailî namındaki tüccarların vaftizden sonra eski yasalarına döndükleri ve çocuklarını sünnet ettirdikleri takdirde, oturdukları yerlerden sürgün edilip, başka köylere yerleştirilmesini kral emretmektedir. Araştırma sonucunda suçsuz oldukları anlaşılanlar eski yerlerinde kalacaklardır"[64]

Bu, zorla ve kanunla emredilen Hristiyanlaştırmanın sathî olmaması için, kral Kalman'ın meclisi tarafında kanuna daha şiddetli maddeler konulmuş ve J. Karacsony'nin dediği gibi: "Onları Macar milleti içinde eritmek için" [65] çok çalışılmıştır. Bu şiddetli maddeler aşağıdadır:

1- Madde XLVI: "Bir kimse bir İsmailînin gayrı Hıristiyan adeti üzere oruç tuttuğunu veya yemek yediğini, yahut domuz etinden çekindiğini, yahut abdest aldığını ve yahut dinine mütaallık işler yaptığını görür de krala haber verirse, haber veren kimséye İsmailînin malından bir miktar bırakılacaktır".

2- Madde XLVII: "Her İsmailî köyü bir kilise yaptıracak ve bu kiliseye aynı zamanda ücret verecektir. Kilise yapıldıktan sonra İsmailîlerin yarısı bu köyden göç edecek ve bizimle birlikte -tıpkı bir evde oturan aynı dinden kimseler gibi- yaşayacaklardır ve İsa'nın kilisesinde şüpheye mahal vermeden, Tanrı'ya ibâdet edeceklerdir".

3- Madde XLVIII: "Bir İsmailî kızını kendi milletinden bir kimseye vermeyecektir, bizim milletimizden olan bir kimseye verecektir".

4- Madde XLIX: "Bir kimse bir İsmailîye misafir olarak giderse, yahut o bir kimseyi yemeğe çağırırsa kendisi de misafiri de yalnız domuz eti yiyeceklerdir".[66]

Macar krallarının bu son derece şiddetli ve sert kanun maddelerine rağmen oradaki Müslümanlığın mevcudiyeti daha iki asra yakın bir zaman, diğer tabir ile Sarı Saltuk'un "ubûr"undan bir az evveline ve hatta onun vefatından sonrasına kadar yine de devam etmiştir.

Umumiyet itibariyle İsmailîler (Başkırdlar), hakkında en eski kaynak olduğu iddia olunamamakla beraber, bu mevzuu biraz olsun aydınlatmağa elverişli ve en eski Arap kaynağı telâkki edilebilen Abû Hâmid al-Garnâtî'nin *Tuhfatu'l-Albâb* adlı eserindeki şu ifadeler fev kalâde mühimdir:

---

61 *İntişarı İslâm Tarihi* (M. Halil Halid'in türkçe tercemesi), İstanbul 1343, s. 198.

62 Janos Karacsony, Kik voltak s mikor jöttek hazankba a böszörmények vagy izmaelitak? (Ertekezések a Törteneti Tudomanyok Köreböl -XXII/7, Budapest 1914).

63 Böszömény'ler veya İsmaililer (Izmaelita) kimdi ve Macaristan'a ne zaman gelmişlerdi? Çeviren Sami N. Özerdim.

64 J. Karacsony, bu kanun maddelerini Zavodsky (Szent Istvan, Szent-Laszlo, Kalman Korabeli törvenyek 159, 189-190) den nakletmektedir. Samî Özerdim'in tercemesi s. 2

65 Aynı eser, terceme s. 2

66 Aynı eşer s. 2

67 Gabriel Ferrand, "le Tuhfat al-albab de Abu Hamid Al-Andalusi Al-Garnati" (*Journal Asiatique* Paris Juilet-Septembre 1925, p. 197-G. Ferrand, Tuhfatu'l-Albab neşrinde, Paris Millî kütüphanesinde (Bibliothéque Nationale) mevcut bilhassa iki nüshayı esas tutmuştur. No 2167, 2170). Bu iki nüshadan mâda, aynı, kütüphanede bulunan (2168) üçüncü bir nüsha ile, Cezair kütüphanesinde bulunan (No. 1549) bir nüsha da G. Ferrand tarafından nazarı itibara alınmıştır. Ferrand, Paristeki Millî kütüphanede(No. 2169, 2171)ki daha

وَلمّا كنت [67] فى باشغورد [68] سنة خمس واربعين وخمسمائة، كان بينى وبين رومية ايام يسيرة. وسألت بعض المسلمين الذين يسافرون اليها ممن (ف) [69] باشغورد [70] عن صفتها، فوصف لى [71] كما كتبته ههنا... وكنت قد اردت [72] ان اذهب اليها لنشاهدها [73] فمنعنى المسلمون وقالوا: ان بعض اخوة [74] الملك الذى له الحكم علينا قد [75] ذهب الى رومية وقد تزوج بنت ملكها. فلو تركناك تذهب اليها [76] لخشينا [77] ان يقال للملك انك ذهبت باموال عظيمة الى اخيه لتعينه على خراب [78] الملك، فيكون سبب هلاكنا [79] فامتنعت [80]

وهذا [81] باشغورد [82] امم عظيمة، [83] وهى ثمانية وسبعون مدينة، كل مدينة كاصبهان [84] وبغداد. وفيها من النعمة [85] والرخاء [86] مالا يعد ولايحصى. وابنى الاكبر حامد فيها [87] تزوج بامرأتين [88] من بنات [89] كبار المسلمين ورزق اولادا [90]

Bu ifadelerden aşağıdaki neticelere varmak mümkündür:

1. 1150 tarihinde Macaristan hükümranlığı altında bulunan ülkeler büyük idi. Bu topraklarda gayet zengin, İsfahan ve Bağdat kadar büyük 78 şehir vardı.

2. Bu memlekette yaşayan Müslümanların (herhalde tüccarların) seyahatları ta Roma'ya kadar uzanmıştı. Bu da, onların bu hususdaki maharetlerine delildir.

3. Buna rağmen İsmailîler kendileri ile temas etmiş, oğlunu kibar Müslüman ailelerinden iki kızla evlendirmiş ve torun sahibi olmuş bulunan Abu Hamid'in Roma'ya gitmesini mahzurlu saymışlar; seyehatının, evvelce Roma'ya sığınmış olan Macar kralının kardeşine mal götürüp onu kral aleyhine harbetmeğe yardım etmiş diye iftira edilerek krala haber verilebileceğini, neticede kendilerinin helâkine müeddi olunacağı hususundaki korkularını söylemişlerdi. Müslümanların bu ifadeleri ve Abu Hamidi'n de bu sebeple Roma'ya gitmediğine dair bu kayıtlar, Macaristan'daki Müslümanların siyasi vaziyetleri itibariyle çok ağır şartlara mâruz olduklarını göstermektedir. Böylece, Müslümanlara karşı bu tarihten (M.1150) 50 sene kadar önce kral Szent Laszlo ve Kalman tarafından isdar edilen kanunların, ve bilhassa dercettiğimiz şiddetli, hükümlerin tesirleri aşikârdır.

Abu Hamid Al-Garnâtî'nin *Tuhfatu'l-Albâb*'ına Michele Amari de temas etmektedir. (Storia dei Musulmani di Sicilia; seconda edizione modif. e accres. dalla'autore publicata con note a cura di Carlo Alfonso Nallino, Catania 1933, I, 51.-Biblioteca Arabo- Sicula, versione Italiana, Torino e Roma 1880, p. XIII-XIV).

W. Barthold, İslâm Ansiklopedisinde Başkırd maddesini yazdığı sırada, Abû Hâmid al

---

iki nüsha ile Avrupa kütüphanelerinde (St. Petersburg, Copenhague, Londros, Gotha ve Berlin) bulunan *Tuhfatu'l-Albab*'ın diğer nüshalarından da eserinin mukaddimesinde, kısaca bahsetmektedir. (p. 6-10, 12-13). Ferrand bu eseri neşrederken, İstanbul kütüphanelerinde bulunan nüshalardan (Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, No. 198/1, 2; Ayasofya 3127; Bayazıd Umumî 5014; Beşir Ağa 461; Esad Efendi 3148) istifade etmemiştir. Nitekim Prof. Zeki Velidi Togan, bu cihetî, haklı olarak kaydetmektedir (*Tarihte Usul*, İstanbul, 1950 s. 263, No. 521). Mevzuumuzu ilgilendiren kısım, İstanbuldaki nüshalardan ancak birinde ve şimdiye kadar mevcut en eski nüsha olarak bildiğimiz (651-1253) Köprülü Fazıl Ahmet Paşa kütüpha-nesindeki 198/1 numaralı nüshada geçmektedir. (Varak 51b-52a). En eski nüsha olmakla beraber, ne yazıkki (bizi alâkadar eden kısmına göre) Paris nüshalarına nazaran çok daha kötü ve nâtamamdır. O sebeble, biz de Ferrand'ın neşrini esas tutup, İstanbul, ye Palermo nüshalarının varyant, eksik veya fazla olan kelimelerini, sadece not halinde tebarüz ettirmekle iktifa ettik;

68 İst. ve Palermo فى باشغرد

69 İst. ممن فى eksiktir, Palermo nüshası: من

70 İst. ve Palermo باشغرد

71 İst. فوصفوفى

72 İst. عولت على

73 İst. لاشاهدها

74 İst. اخوتا

75 İst. الملك den قد a kadar eksiktir; Palermo nüshası الذى زاوة ملكنا den قد a kadar eksiktir.

76 İst. اليها kelimesi eksiktir.

77 İst. خشينا

78 İst. ve Palermo حرب Dorn'un tercemesinden anlaşıldığı gibi, Copenhague ve St. Petersbourg nüshalarında da bu kelime حرب (In Kriege, zum kriege) şeklindedir.

79 İst. وهلاكنا هلاكك

80 فامتنعت Palermo nüshasında eksiktir.

81 İst. ve Palermo هذه

82 İst. ve Palermo باشغرد

83 بلاعظيم (Dorn'a göre "Bir şehirdir". Her halde, bu hatâ Dorn'a aittir).

84 İst. ve Palermo ذكاصفهان Palermo nüshasında: ام عظيمة

85 İst. النعم Paler: نعيم

86 İst. الذخائر Paler: الرخى

87 İst. فيها eksiktir; Paler. nüsh. فيا dan sonra: و

88 İst. امرأتين (Dorn'a göre -St. Petersbourg nüshası- bu kelime müfrettir: bir kadın, امرأة Copenhague nüshasından yapılan terceme ise, tamamen yanlıştır: büyük kral-imparatorun oğlu orada kibar müslüman kızlarından iki kadın ile evlenmiş ve onlardan çocuk sahibi olmuştur. (Der Sohn des gross-Königs (Kaisers?) hat da zwei (?) Frauen von den Töchtern der musulmanischen grossen geheiratet und mit ihr kinder erzeugt Mélanges Asiatiques, . VII, 72) Bkz. G. Ferrand, le Tuhfat al-albâb, p. 197-198, not l).

89 بنات Palermo nüshasında eksiktir.

90 الاولاد

Garnâtî'nin eserini görmemiş olduğu için, Yakut al-Hamavi'nin bir İsmailî talebe ile Halepte yaptığı konuşmasına temas ederken, Yakut'un, bu hususta ki ifadeleri üzerinde bir izâh yapmanın güçlüğünü iddia etmektedir.[91] Barthold, Abû Hâmid Al Garnâtînin bizzat Macaristan Müslümanları arasında bulunduğunu, büyük oğlu Hamidi oradaki iki kibar Müslüman âile kızı ile evlendirdiğini ve bir müddet orada oturduğunu hikâye eden eserini görmüş olsaydı, Yakut al-Hamavî'nin sözlerini kolayca izah edebilirdi.

Abu Hamid Al Garnâtî (473/1080 - 1081-565/1169-1170)nin Başkırdlar'a dair bu metni,[92] G. Ferrand'dan evvel (1906 da) palermo'da Carlo Crispo Moncada tarafından-İtalyanca terceme ve meşruhatiyle birlikte- neşredilmiştir.

Palermo'daki Millî kütüphane'de (Biblioteca Nazionale di Palermo) mevcut ve 1031-1622 tarihli nüshaya istinaden neşredilen bu metindeki variyantları notlarımızda nazarı itibare almış bulunuyoruz. ("Palermo nüshası", "Palermo'da").

Tuhfatu'l-Albâb'ın bu kısmına Prof. Salvatore Cuse, Firenza'da 1878 tarihinde; Monca da ise Roma'da 1899 tarihinde toplanan Beynelmilel müsteşrikleri kongrelerinde verdikleri tebliğlerinde temas etmişlerdir. Prof. Guidi de "Descrizione di Roma nei geografi Arabi" adlı tetkik yazısında da bu kısım üzerinde ehemmiyetle durmuştur. [93]

Ne yazık ki, Abu Hamid Al-Garnâtî, İsmailîler hakkında bize kıymetli malûmat vermiş ise de, tatmin edici şekilde tafsilâta girişmemiştir. Bu müellifin, adı geçen eserinde İsmailîlerin menşe'i konuştukları dil ve âdetleri, simaları, bilhassa oturdukları bölgelerle bâzı şehirlerin isimleri, başlıca meslekleri, kıyafetleri gibi lüzumlu malûmat eksiktir.

Halbuki, Haleb'te, Yakut Al-Hamawî ile konuşan İsmailî bir talebe, bundan bir asra yakın bir zaman sonra, bu hususta daha çok tafsilât vermektedir. Bu malûmatı, aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

1. Başkırd Müslümanları, İstanbul'un ötesinde ve Hunkar denilen Frenk milletinin yaşadığı ülkenin bir tarafında herbiri birer küçük şehir büyüklüğünde olan otuz kadar köyde yaşar. Şimalde Slâv, cenupta Papalık, garpta Endelus, şarkta Bizans ülkeleri bulunmaktadır. Bu memleket İstanbul'dan iki buçuk aylık mesafededir ki bu mesafe Haleb'le İstanbul arası kadardır.

2. Başkırdların yüzleri ve saçları kırmızıdır.

3. Frenkçe konuşurlar.

4. Frenkler gibi giyerler;

5. Macar ordusunda askerlik yaparlar ve Macarlarla birlikte "İslâm muhaliflerine karşı" savaşırlar.

6. Yalnız askerlik yapan Başkırdlar Frenkler gibi sakallarını tıraş ederler.

7. Başkırd talebeleri Şam'a giderek, orada İslâm Hukuk ve İlâhiyatı tahsil ederler. Tahsilleri ikmalden sonra da memleketlerine dönerek dinî vazifelere ta'yin edilirler.

8. Macar kralları, aleyhlerine isyan çıkarmalarından endişe ettikleri içindir ki Başkırdların surlar yapmasını men'etmişlerdir.

Macaristan Müslümanlarına (Başkırd, İsmâilî) dair Yakut Al-Hamavî'nin tam metni [94] aşağıdadır.

«وأما انا، فانى وجدت بمدينة حلب طائفة كثيرة يقال لهم الباشقردية، شقر الشعور والوجوه جدا. يتفقهون على مذهب ابى حنيفة رضه. فسألت رجلامنهم استعقله عن بلادهم وحالهم فقال: اما بلادنا فمن وراء القسطنطينية فى مملكة امة من الافرنج يقال لهم الهُنْكَر. ونحن مسلمون رعية لملكهم فى طرف بلاده، نحو ثلاثين قرية، كل واحدة تكاد ان تكون بليدة؛ الاّ انّ ملك الهنكر لايمكننا ان نعمل عى شيىء منها سوراً، خوفاً من ان نعى عليه. ونحن فى وسط بلاد النصرانية؛ فشملّينا بلاد الصقالبة وقبلّينا بلاد اليابا يعنى يعنى رومية واليابا رئيس الافرنج. هو عندهم نائب المسيح كما هو امير المؤمنين عند المسلمين ينفذ امره فى جميع ما يتعلق بالدين فى جميعهم. قال: وفى غربينا الاندلس وفى شرقينا بلاد الروم قسطنطينيه واعمالها، قال: ولسنانا لسان الافرنج وزينا ايتهم. ونخدم معهم فى الجندية ونغزو معهم كل طائفة، لانهم لايقاتلون الاخالفى الاسلام. فسألته عن سبب اسلامهم مع كونهم فى وسط بلاد الكفر. فقال: سمعت جماعة من اسلافنا يتحدثون انه قدم الى بلادنا منذ دهر طويل سبعة نفر من المسلمين من بلاد بلغار وسكنوا بيننا وتلطفوا فى تعريفنا وما نحن عليه من الضلال وارشدونا الى الصواب من دين الاسلام، فهدانا الله – والحمد

91 *Encylopédie de l'Islam*, Leyde-Paris 1913, I, 687, col, I (Par contre, il est difficile de tronver une explication au récit concernant les Hongrois Mahométans, que Yakut-a l'endroit cité plus haut-prétend avoir vus à Haleb).

92 La descrizione di Roma nel secolo XII, d'Abû Hâmid da Granata, tolta da un codice arabo della Biblioteca Nazionale di Palermo, tradotta ed illusrata da Carlo Crispo Moncada, Palermo 1906 (bizi alâkadar eden metin 21-22'ci, terceme ise 25-26'cı sahifededir.)-Matbu' olmakla beraber, mevcudu nadir bulunan Moncada'nun bu eserinin, Vatikan kütüphanesinde (Biblioteca Apostolica Vaticana) bulunan ve R. G. Storia, IV, 2493 No'lu nüshanın bir mikrofilmini bize te'min etmek lütfunda bulunan Pontifikal Şarkiyat Enstitüsü (Pontificio Istituto Orientale) kütüphanesi müdürü Bay G. A. Raes'e, burada bilvesile teşekkür ederiz.

93 *Tuhfatu'l-Albâb*'ın yazma nüshaları ve hakkında çeşitli yazılar hususunda, G. Ferrand'ın mukaddimesinden başka bkz. C. Brockelmann, Geschichte der arabischen litteratur (Supplement-Band), Leiden 1937, I, 877-878.

94 *Jacut's Geographisches Wörterbuch*, ed. Ferdinand Wüstenfeld, Leipzig. 1924, I, 469-470.

لله – فاسلمنا جميعاً وشرح الله صدرنا للايمان. ونحن نقدم الى هذه البلاد ونتفقه. فاذا رجعنا الى بلادنا اكرمنا اهلها وولّونا امور دينهم. فسألته لم تحلقون لحاكم كما تفعل الافرنج؟ فقال: يحلقها منا المتجندون، ويلبسون لبسة السلاح مثل الافرنج. اما غيرهم فلا. قلت: فكم مسافة بيننا وبين بلادكم؟ فقال: من ههنا الى القسطنطينية نحو شهرين ونصف ومن القسطنطينية الى بلادنا نحو ذلك.

İsmaililer ticarette, sarraflıkta, Macar kralları tarafından tevdi' edilen gümrük memurluğu, tuz inhisar mümessilliği gibi muhtelif hizmetlerde maharet göstermişler, orduda da kahramanlık itibariyle temayüz etmişlerdir.

J. Karacsony bu mevzua temas ederek şunları kaydetmektedir: "Yurdumuzda yaşamış olan Böszörmény'lerin büyük bir kısmının silâh taşıdığı şüphesizdir. Böyle bir kavimle başa çıkmak pek öyle kolay olmasa gerekti. Zira, ellerinden silâhları alınırsa, onları dış düşmanlara karşı kullanmak imkânsızlaşırdı, bilâkis, silahları kendilerine bırakılırsa, o zaman dinlerini terke zorlamak mümkün olamazdı".[95]

İsmailîlerin kahramanlığına dair şu iki kayıt mühimdir.

1. "1071 de Macarlar, Nandorfejervar'ı (Belgrad'ı) muhasara ettiler. Kalenin savunmasında sudan Yunanlılar ve Bulgarlar, karadan ise o zamanki Macar kayıtlarına göre "Szaraczen" ler çalıştılar, o kadar ki okçulukta ve mıncınıkta en gayretli ve en kahraman hep onlardı".[96]

2. "1158 yazında Prag piskoposu Daniel, Alman imparatoru Friedrich'in elçisi olarak Macaristan'a geldi ve büyük Milano muhasarası için yardım istedi; kral oraya 500 Szaraczen (İsmailî) göndermeyi vadetti; gerçekten 600 seçkin okçu gönderdiğini başka bir tarihçi de kaydetmektedir; bunlar Macar kralının yardımcı kıtası sıfatıyle Milano muhasarasında yer almışlardır".[97]

3. Bohemya kralı II'ci Otokar (1253-1278)'ın, IV'cü bela'yı Moravya'da mağlup etmesinden sonra Papaya (1260 tarihinde) gönderdiği bir raporda savaşmak mecburiyetinde kaldığı unsurları sayarken, İsmailî'leri de zikr etmektedir (...et Ismaelitarum...)[98]

İsmailîlerin oturdukları yerlerin en mühimleri şunlardır:[99]

1- Torontal ili içinde Böszörménytelek; Nagy-Böszörmény, Kis-Böszörmény.
2- Bihar ilinde Böszörmény.
3- Eski Bodrog ilinde ve bugünkü Apatin dolaylarında Apos, sonradan Apos Aranyan adlı bir köy idi (1190 ve 1207'de zikri geçer).
4- Tisa boyunda ve Solnok civarında Surlah (1241'den sonra kayboldu).
5- Tomörkény (Arad yanında; burada 1223'te daha İsmailîler oturuyorlardı).
6- Tiszabô (1241'den önce İsmailîler mülk sahiplerinin elinde idi).
7- Mikalaka (Arad ve Maroş yanında).
8- Fejer ilinde Kalozd (1212'de zikri geçer).
9- Kaloztelek (Veszprêm'den doğuya Permarton yanında)
10- Csanad ilinde Pereg,
11- Szaboles ilinde İbrany (İbrahim kelimesinden gelme isim).
12- Eski Peşte'de bir mahalle,
13- Cenupta: Szerémzeg, Bodrog, Temes, Keve (Şimdi Torontal) illeri.

Macarların Müslümanları imha siyaseti çok ağırdı. Bunu bizzat Papa, elçiler yollayarak, Macar krallarından ısrarla taleb etmişti. Çünkü bunlar Müslüman olarak yalnız yaşamakla kalmadılar. Evvelce işaret ettiğimiz gibi kralların gümrükçüleri, sarrafları, tuz inhisarı mümessilleri olduklarından, para işleri ellerinde idi[100]. Kral II'ci Andras evvelâ 1222 tarihli Golden Bull'da, sonra 1231 tarihli beratında, onları hiçbir memuriyete almayacağını söylemişti. Papadan elçi geldi, 1233'de veliahd ve başbuğların kefaleti altında İsmailîleri hazine idaresi ile başka memuriyetlerden büsbütün uzaklaştırılacağı ve bunların Hıristiyan köle tutup tutmadıkları anlaşılmak üzere her yıl evlerinin aranılacağı hususunda yeminli teminat aldı. Fakat, iki yıl sonra kral, bu araştırmanın üç yılda bir yapılmasını emretti. [101]

Bilindiği gibi, zamanla İsmailîler tamamen Hıristiyanlaşmış ve Macarlaşmıştır. [102] İsma-

---

95 s. 4.

96 s. 9.

97 s. 3.

98 E. Lukinich, Documenta Historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum, ed. A. Fekete, L. Makkai, Budapest 1941, s. 26.

99 Karacsony, s. II-13.

100 Bunların tesiri, macar kırallarının XII-XIII. yüzyıllardaki paralarında da göze çarpar (arap harfleri). Bkz. Karacsony s. 15

101 Karacsony, s. 3.

102 Les Mahométans ou-d'aprés leur nom vulgaire-les Ismaélites bulgares et chazares qui trafiquaient parmi les habitans du pays se sont peu à peu fondus dans la masse du peuple hongrois (Elisée Reelus, Nouvele géographie universelle, Paris 1878, III, 335.

ilîlerin ortadan kalkmasına sebeb olan amillerden biri de Batu Han'ın hûcumudur. Karacsony, Batu Han ordusunun Pereg şehrinde öldürdükleri insanlar arasında İsmailîlerin de cesetleri üzerinden nehrin öte yakasına tıpkı bir köprü üzerinden geçer gibi geçtiğini Rogerius'tan nakletmiştir. [103] Batu Han'ın yaklaşması üzerine, ona iltihakları endişesiyle gayri müslim Kumanları katliam [104] eden Macarların, İsmailîler'e evveliyetle saldırarak onları da katliam etmiş bulunmaları, daha az muhtemel değildir. Osman Asaf Sokoloviç, İsmailîler mevzuu üzerinde uzun zamandan beri ehemmiyetle durmaktadır; fakat tetkiklerinin neticeleri henüz neşredilmemiştir. [105]

İsmailî problemi henüz tamamen halledilmemiştir. Bizim, burada onlardan bahsedişimiz, Güney - Doğu Avrupa'daki Müslümanlığın eskiliğine işaret etmekten ibarettir. O sebeble, bu mevzua ait kaynakların yalnız bir kısmını zikrediyoruz. Balkanlarda İslamlığın zuhuru ve neşri hakkında göz önünde bulundurulması icabeden bir kaç noktaya daha kısaca ilgileneceğiz;

I- Neretva'lıların (Narentains) [106] Araplarla temasının ne dereceye kadar sıkı ve din bakımından ehemmiyetli olduğu, vesika kifayetsizliği dolayısıyla şimdilik tahmin edilemez. Fakat, bu temas sayesinde Dalmaçya ve Hersek sahillerine dayanmıştı. 840 tarihinde Cattaro'ya (Boka Kotorska, Kotor) kadar gelen Arap donanması, Rossi kalesini zapt ve tahrip edip, bugünkü Yugoslavya'nın adriyatik sahilindeki diğer şehirlerini de tehdid ediyordu. Ancak, 866 tarihindeki Dubrovnik (Ragusa) muhasarası, Araplar hesabına muvaffakiyetle neticelenmemiştir.

Uzun zaman Venediklilerle Hırvatlar'ı, hatta Bizanslılar'ı uğraştıran Neretvalılar, Balkanlar da Hıristiyanlığa karşı en kuvvetli mukavemet unsuru olmuşlardı. Kendilerine "Pagan"(Müşrik) ve ülkeleine "Pagania" ismini verilmesine sebeb te bu idi. Nihayet, 880 yıllarında ve I'inci Basileus tarafından, şiddet kullanılmak suretiyle, onlar da Hıristiyanlığa ithal edilmişlerdir. İşte, bu Neretvalılar, o tarihlerde Sicilya ve cenubî İtalya'daki Araplarla, Venedik ve Dalmaçya Hıristiyanları aleyhine, ittifak etmişlerdi.[107] Cenubî İtalya'daki Arapların muhkem kalesi ve Bari'ye tevcih edilen bir Hıristiyan taarruzu münasebetiyle, Neretvalılar Hırvatistan'ı tarümar etmişler[108], Bari'nin Frenkler tarafından zaptına ise, Hırvatlar da katılmışlardır[109].

Mâalesef Neretvalılar problemi de henüz lâyıkıyle tetkik edilmiş değildir.

Arap korsanlarının hücumları yalnız cenubî İtalyadan ve Sicilyadan Adriyatik sahiline vakı olmamıştır. Bilindiği gibi, meselâ Suriye'den gelen Arap korsanları da Bizans'ın elindeki Selâniği M. 904 tarihinde yağma etmişlerdi [110]

II- Şimalî Dalmaçya ve Hırvatistan ile Endelûs Arapları arasında kurulan dostâne münasebetler meselesi de dikkati çekmektedir. Bilindiği gibi, Espanya halifelerinin saraylarında büyük sayıda olup "Sakâliba" (Slavlar) adı ile tanınan zümrenin hepisi, Slâv değildi. Fransa, Almanya ve diğer -ve bu arada bazı Slâv- memleketlerinden, köle olarak, gönderilip Araplara satılan çocuklar, milliyetlerine bakılmaksızın "Sakâliba" adı ile anılmışlardır. İçlerinde zamanla en yüksek mansıblara kadar yükselenler, bir müddet o kadar kuvvetlenmişlerdi ki bazan halîfeleri bile değiştirip istediklerini tahta geçirdikleri görülmüştü. Bunlar arasında mütefekkirler, âlim ve şairler yetişmiştir. Müstesna vaziyetleri, bir zamanlar Arap ve Berber unsurları tarafından bunlara karşı bir takım zıddiyetlere yol açmış ve aleyhlerinde kötü bir propagandaya sebeb olmuştur. Nitekim, bunlardan Habîb As-Saklabî adında bir müellif, eserinde Saklabîleri müdafaa etmek

---

103 J. Karacsony, s. 16.

104 Histoire des Mongols depuis Tchingyiz-Khan Jusqu'a Timour-Lanc, Paris 1824 I, 405.

105 Bkz. Mustafa Busulaciç, "Prvi nocsioci Islama u istoçnoj Evropi" (*Novi Behar*, Sarajevo 15. 6. 1937. g. X, br. 23-24, s. 340). Macaristan Müslamanları Reşid Safvet Atabinen tarafından da kısaca zikredilmiştir. Bkz. Les apports Turcs dans le peuplement et la civilisation de l'Europe orientale, İstanbul 1952 p. 41-42,

106 Neretvalılara (Neretjani) gelince, bunların ülkesi, (Neretljanska oblast) Hersek'teki Neretva nehrinden Dalmaçya'daki Cetina nehrine kadar uzanmaktadır. Bu ülkenin en mühim şehirleri (X uncu asırda) Makarska, Vrulja ve Ostrog (XI inci asırdan itibaren de Omiş) idi. Ondan mâ'ada Adriyatikteki Korçula, Mljet, Hvar ve Braç adaları da Neretva ülkesine bağlı idi. XI inci asırdan itibaren, bu ülke siyasî birlik halinden çıkmıştı. Bir müddet cenubî bölgeleri kısmen Sırp Hum devleti, sonra da Bosna Hum devleti hakimiyetine girmişti. Diğer kısımlar Hırvatistana dahil edilmişti. Bkz. Vladimir Çoroviç, Neretljani (*Narodna Enciklopedija Srpsko-Hrvatsko-Slovenacka*, Zagrab 1928, III, 55-56).

107 "Les Venitiens et les Dalmates se virent donc forcés à proteger eux meme leur commerce contre les pirates sarrazins et contre les Narentains, qui n'avaient pas encore embrassé le Christianisme". (M. Chopin, l'Univers, ou Histoire et description de tous les peuples, de leurs religions, moers, coutumes etc. Paris-sans date-p. 205, col. I

108 M. Chopin, ayni eser, s. 205, col II (Pendant cette guerre les Narentains, Alliés de Mahometans ravagerent toute la Croatie, qui ne put jamais se relever de ce désastre).

109 *Narodna Enciklopedija* SHS, Zagreb 1925, I, 846.

110 Nar. Enc. SHS, II, 742.

kasdıyla ilmi ve edebi kıymetlerini ortaya koymaya teşebbüs etmiştir. Sakalibe âlimleri ve şairleri hakkında yazılmış olan bu eserin ismi *Al-İstizhâru wa'l-mugâlaba 'alâ man ankara fadâila's-Sakâlimba*dır. Muhafaza edilmemiş olan bu eserin zikri, bazı kitaplarda geçmekte ve ondan alınmış parçalara tesadüf edilmektedir. [111]

Hırvat bilgini Dr. Vladimir Mazuraniç senelerce bu mevzu' üzerinde durmuş ve *"Prinosiza pravno-povjesni rjecnik"* adlı büyük eserinin muhtelif maddelerinde ve diğer bazı yazılarında bu mes'eleye temas etmiştir. Merhum Dr. Safvet Başagiç'e 7.5.1923 tarihli bir mektubunda [112] Mazuraniç: "Ortaçağ İslâm İspanyası ile Slâvlar arasında ki bunlara-ilk plânda sahilî Hırvatistan ile Bosna-Hersek hinterlandının evlâtlarını idhal etmek gerekir- mevcut enteresan münasebetleri meskût geçmemeğe" çalıştığını etraflıca anlatmaktadır. Biraz evvel zikrettiğimiz eserinin ve "Zıd" maddesinde(s. 1708-1713; Dopuna s. 1750-25), X'uncu asrın ortalarında bir Hırvat kralının, halife III'üncü Abdurrahman'a hediyelerle elçiler gönderdiğini ve, o devirde Kurtuba sarayında Sakaliba muhafızlarının büyük kuvvet sahibi olduklarını, Başagiç'e yazdığı mezkur mektubunda hatırlatmaktadır[113].

Aynı mevzu' üzerinde Dezeliç'in oğlu (V. Dezeliç) ile Sırp ediplerinden Dr. Subotiç tetkiklerde bulunmuşlardır. Bu sonuncusunun bir etüdü Zagrep'te intişar etmekte olan *"Nova Evropa"* mecmuasında basılmıştır. (1930)

Maalesef Dr. V. Mazuraniç, büyük bir cesaretle İspanya Sakalibesi arasında Hırvatları ayırmağa çalışmış ve onlara etüdler tahsis etmeye koyulmuştur.[114] Zikri geçen Dr. Subotiç ise, bu hususta daha ihtiyatlı davranmıştır. [115]

Bu mevzu üzerindeki tetkikler yarıda kalmış olduğundan, henüz kesin neticeye varılamamıştır.

III- Arapların, dinî kitaplar yaymak suretiyle, Bulgaristan'da yaptıkları İslâmlık propagandası [116] ve hatta, bu kitapların bir defa alenen yakıldığı [117] malûmdur. Fakat, kitabları dağıtan Arap misyonerlerinin isimleri bilinemiyor.

Merhum Hacı Mehmed Hanciç, Yâkût al-Hamavî'nin, *Mu'camu'l-Buldan'ında*, Macaristana geldiklerini zikrettiği yedi misyonerin, Volga üzerindeki "Bulgar" şehrinden ziyade Balkanlardaki Bulgar ilinden gelmiş olduklarını kabul etmektedir. Filhakika, o tarihlerde, Bulgaristan'da Müslümanların mevcudiyeti[118] malûmdur.

Sırbistan'la Bulgaristan'da İslâmlığın evvelce mevcut bulunduğuna ve sonradan kaybolduğuna dair dikkate değer malûmat, Al-Kalkaşandinin *Subhu'l-A'şa* adlı eserinde toplanmış bulunmaktadır[119].

Dobruca'daki Müslümanlığın tarihine aid telâkki edilen en eski Arap kaydı, Abu'l-Fida'(vef. 1331) da geçmektedir. İsakcı, Sakcı şehrine

---

111 İspanya'daki Sakâliba hakkında bkz. meselâ: E. Levi-Provençal'ın *Enc. de l'Islam* (IV, 79-80) daki "Sakâliba" maddesinde; bundan başka Reinhart Dozy'nin Histoire des Musulmans d'Espange Jusqu'a la conquête de l'Anadalousie par les Almoravides (711-1110), Leyde 1861 (I-IV); A. Müller, *Der Islam in Morgen-und Abendland*, Berlin 1887, Bd. 2. s. 606-658 (Die Berbern in Afrika und Sizilien; Almoraviden und Almohaden); Ibn Abbar, *Takmilatu's-sila* (ed. Codera) No. 84; Al-Makkari, *Nafhu't-tib* (Analecta sur l'histoire de la littérature des Arabes d'Espagne, publié par M. Dozy, Leyde I, 89, 92; II, 57; Ibn al Idâri, *Al-Bayan al mugrib*, éd. Dozy p. 276 suiv.

112 Bkz. Ivan A. Miliçeviç, U tragu za kordovskim Hrvatoa Habibom. -Pisma Vladimira Mazuraniça Dr. Safvet Begu Başagiçu i Dr. Çiri Truhelki (*Novi Behar*, Sarajevo, 15.6.1937, X/23-24, s. 312.

113 Hırvat ediplerinden Dr. Velimir Dezeliç, bundan mülhem olarak üç roman yazmıştır: a) *Prvi kralj* (ilk kral), Zagreb 1903; b) U sluzbi Kalifa (Halife hizmetinde) Zagrep 1908; c) *Hadzibova kob* (Hacibin âkıbeti), Zagreb 1908.

114 Aynı mevzu'la ilgili Mazuraniç'in başka bir eseri de enteresandır (*Melek jaşa Dubrovçanin u Indiji godine* 1480-1528 i njegovi prethodnici u Islamu prije deset stoljeca, Zagreb 1925, Izd. Jugosl. Akademije: "Zbornik Kralja Tomislava").

115 "Orientalistika u Jugõslaviji" adlı yazımızda çok evvel, bu hususu belirtmiştik -(*"Pregled"* mecmuası, Sarajevo 1934, VIII-X, Sv. 127-128.).

116 Dr. Franjo Raçki, *Bogomili i Patareni* s. 350 (Responsa Papae Nicolai I ad consulta Bulgarorum). Bkz. H. Mehmet Hancıç, *Islamizacija Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1940, s. 13-Responsa hakkında bkz. D. Deçev, Otgovorite na papa Nikolaj po dopitvanijata na Bılgarite, Sofia 1922. Responsa hakkında bkz. Prof. V. Beşevliyev *Proto-Bulgar Dini* (Türkçe'ye çeviren T. Acaroğlu) belleten, Ankara IX/34, s. 215-216.

117 Aynı eser s. 13 (Lujo Thaller, Od vraçai çarobnjaka do modernog lijeçnika).

118 Aynı eser, s. 13.

119

قال صاحب سماة فى تاريخه: «وكان الغالب عليهم النصرانية ثم اسلم منهم جماعة. وذكر فى تقويم البلدان ان اهلها مسلمون حنفية. وذكر المسعودى فى مروج الذهب انه كان بالسرب والبلغار دار اسلام عن قديم. قال فى مسالك الابصار. «اما الآن فقد تبدلت بأيمانها كفراً وتداولها صائفة من عبادا الصليب.»

Bkz. *Subhu'l-A'şa*, Al-Kahira (1333-1915). V, 418 'Al-Kalkasandi'nin temas ettiği Sırp-Bulgar Kralının Mısır Memlük Sultanına, dostluk namına elçi göndermesi (731/1330) ve ondan bazı hediyeler istemesi gibi meselelerin ne kadar karışık olduğu, M. Gaudefroy-Demombynes'in, bu mevzu'a tahsis ettiği bir etüdden (Mélanges Nicola Iorga) anlaşılmaktadır.- Bulgarların gerek Yakın Şark, gerek Afrika Arablarıyla bir ittifak-akd etmek maksadıyla yaptıkları teşebbüsler hakkında bkz. Marius Canard, Arabes et Bulgares au début du Xe siecle (Byzantion, Bruxelles 1936, t. XI, p. 213-223).-
Afrika Araplarının Peloponez Slâvları ile Bizanslılara karşı 807 tarihinde ittifak ettiklerine dair malûmat için bkz. M. Canard (aynı eser, s. 214, not-2).

temas eden müellif, "Sakçı ahalisinin ekserisi müslümandır"[120]. demektir. Buna göre, Macaristan'daki İslâmlık kökünden tasfiye edildiği sıralarda, Dobruca'daki İsakcı'da ahalinin ekseriyeti yine müslüman bulunuyordu.

Bundan bir müddet sonra Ibn Batuta'da Buğdan (Moldavya) daki Babadağı'nı, o cihetlerde Türk ve İslâm ülkesinin son şehri diye vasıflandırmıştır[121].

Bulgarlarla Araplar arasındaki münasebat probleminin de daha emin bir şekilde tavazzuh etmesi için, yeni tetkikler beklenmelidir.

Bogumilisme'ın Balkanlarda intişarı ve oradan garbi Avrupaya geçişi; Vardariot Türkleri (Franjo Raçki'nin tahmin ettiğine göre, evvelce Müslüman idiler; sonradan hıristiyanlaşıp ayrı bir Baş-Piskoposluğa sahip olmuşlardır.), ve buna benzer diğer bazı problemler, henüz iyice aydınlanmamış olduğundan dolayı, Cenub-u şarkî Avrupasında, bilhassa Balkanlarda İslâmlığın bin senelik tarihi hakkında kâfi derecede bilgi verilemez. Altunordu'ya dair bir kaç vesika naklederek, bütün bu kompleks meseleleri halletmiş olduklarına inananlar, şüphesiz, çok yanılmışlardır.

Bizim burada bu meselelere kısaca temas etmemizin biricik sebebi de sadece böyle mühim bir problemin nezaketini işaret etmekten ibarettir.

---

120 *Geographié d'Ebu'l-féda*, Texte arabe (éd. par Reinaud et de Slane) Paris 1840, II, 41; *Geographie d'Abu'l-féda* (traduite de l'arabe en français et accompagnée de notes et eclaircissements par M. Reinaud) Paris 1848, II, 316 ("La plupart des habitants professent l'islamisme"). Dobruca hakkında bkz. Aurel Decei, Dobruca (*İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1945, III, 628-643); Tadeus Kowalski, Les éléments ethniques turcs de la Dobrudja, Lwow 1938; F. Mutafciev, Die angebliche Einwanderung von Seldschuk-Turken in die Dobrudscha in XIII Jahrhundert, Sofça 1943.

121 *Tuhfatu'n-nuzzâr*, II, 416.

Başka bir coğrafyada da olsa yaşanan trajedi ve işlenen insanlık suçuna karşı sessiz kalmayan ve mazlumların feryadına duyarlı olan siz mü'min ve hayırsever dostlarımız sayesinde Bosna-Hersek'e yardım kampanyamız;

BİR BUÇUK MİLYAR'a ulaştı.

Yardımlarınız yüzakımızdır.

Sözlü ve fiili dualarınız, mazlumların umududur.

Mazlumların adına,

MAZLUM - DER SİZE TEŞEKKÜR EDİYOR.

MAZLUM DER
İNSAN HAKLARI ve MAZLUMLAR
İÇİN DAYANIŞMA DERNEĞİ

Kampanyamız devam etmektedir.
Banka Hesap Numaraları: Al Baraka Türk Ank. Şub.: (TL) 401872 - (DM) 465758 - (DOLAR) 460568
Ziraat Bankası Ank. Yenişehir Şub. 3044015035